

TENTATIVA BRITANICĂ DE APROPIERE DE U.R.S.S. ÎN TOAMNA LUI 1940 ȘI OBSERVAȚII, PE BAZA SURSELOR BRITANICE, DESPRE TEORIILE PRIVITOARE LA PROIECTELE SOVIETICE DE OFENSIVĂ ÎN VEST

Mihai Țurcanu*

DOI:10.62838/amsh-2025-0036

Abstract

The British Attempt at Rapprochement with the USSR in the Autumn of 1940 and Observations, based on the British Sources on the Theories Concerning Soviet Plans for an Offensive in the West

In autumn 1940, the UK attempted to court the USSR to counter Axis influence, temporarily recognizing Soviet territorial gains (Baltics, Bessarabia, etc.) through Ambassador Stafford Cripps. He justified USSR's actions as defensive, arguing that the occupation of Eastern Poland and the Baltics aimed to preempt German expansion. The British proposal included de facto recognition of Soviet territorial acquisitions and post-war cooperation in exchange for USSR's neutrality. Stalin ignored the offer, prioritizing negotiations with Germany, culminating in Molotov's visit to Berlin (November 1940), where Hitler tried to lure the USSR into the Tripartite Pact.

Although historians like Suvorov and Meltiuhov argue the USSR planned a preventive offensive in 1941, British documents do not confirm this. The UK observed massive Soviet troop concentrations on the western border but interpreted them as defensive measures or intimidation, not invasion preparations. Intelligence on mobilizations was attributed to the need to counter a potential German aggression, not an offensive plan. Churchill even warned Stalin of the imminent German attack in April 1941, reflecting British confidence in the USSR's defensive stance.

Keywords: *British attempt, rapprochement, USSR, Cripps, Tripartite Pact, offensive plans, British sources, Soviet-German relations, defensive mobilization, Churchill.*

După o încercare eșuată de apropiere de U.R.S.S. în urma căderii Franței și care nu face obiectul studiului de față, britanicii au întreprins încă o tentativă de apropiere de sovietici, în contextul definit de încercarea lui Hitler de a atrage U.R.S.S. în Pactul tripartit și în război, contra Angliei.

La 15 octombrie 1940, în urma unei rezoluții a guvernului britanic prin care acesta a decis că ar fi fost avantajos ca, pe durata

* Scientific Researcher, Ph.D., History Institute of the National University of Moldova, mihai.turcanu@live.com

războiului, să recunoască *de facto* câștigurile teritoriale obținute de sovietici prin pactul Ribbentrop-Molotov, secretarul de stat britanic, Halifax, l-a instruit pe ambasadorul Angliei la Moscova – Cripps, să-i arate lui Stalin că Anglia era pregătită ca, la viitoarea conferință de pace să țină cont de dorințele și proiectele Uniunii Sovietice și că, până atunci, în relațiile sovieto-britanice, ea era pregătită să recunoască *de facto* acele anexări, inclusiv ocupația sovietică a teritoriilor din Moldova¹.

Studiind corespondența ambasadei britanice de la Moscova din această perioadă, se poate înțelege relativ ușor de ce a fost numit Cripps în calitate de ambasador la Moscova, el fiind într-adevăr atât de dispus a adopta fără rezervă retorica sovietică în privința situației internaționale, încât cu greu s-ar fi putut găsi probabil un om mai potrivit pentru sarcina de a căuta apropierea pozițiilor sovieto-britanice. Am putut vedea multe documente care trădau iritarea și chiar exasperarea Foreign Office-ului și a lui Churchill personal² față de insistența cu care Cripps a încercat și, într-o măsură semnificativă a reușit, să impună guvernului britanic punctul de vedere al celui sovietic, deși nu se poate spune că Londra nu era, în condițiile războiului contra Germaniei și, mai ales după 22 iunie 1941, dispusă să se lasă convinsă în acel sens. Cripps de pildă, îi transmitea în septembrie 1941 lui Eden că semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov fusese, din perspectivă sovietică,

¹ Llewellyn Woodward, *British foreign policy in the Second world war*, vol.1, Londra, 1970, pp. 490-493.

² Astfel, la unul din nesfârșitele reproșuri ale lui Cripps cu privire la presupusa ineficiență sau reticență a guvernului britanic de a-i ajuta pe sovietici să reziste asaltului german, Churchill îi răspundea lui Cripps: „Simt o deplină înțelegere pentru dvs. în poziția dvs. dificilă și, de asemenea, pentru Rusia în agonia ei, însă ei nu au dreptul să ne reproșeze nimic. Și-au invitat singuri soarta asupra lor atunci când, prin pactul cu Ribbentrop, i-au dat lui Hitler liberă mână liberă în Polonia și au dat astfel start războiului. Ei înșiși au dat cu piciorul în ideea unui al doilea front eficient atunci când au asistat pasiv la distrugerea armatei franceze. Dacă, înainte de 22 iunie, s-ar fi consultat cu noi, multe aranjamente ar fi putut fi făcute pentru a oferi mai devreme ajutorul masiv pe care acum li-l trimitem sub formă de muniții. Totuși, până când Hitler nu i-a atacat, noi nu nici nu am știut dacă vor lupta ei și nici de partea cui vor fi ei până la urmă. Am fost singuri un întreg an, timp în care fiecare comunist din Anglia aflat la ordinele de la Moscova, a făcut tot posibilul să ne împiedice efortul de război. Dacă am fi fost invadați și distruși în iulie sau august 1940, sau dacă am fi fost înfrânți în acest an în lupta Atlanticului, ei ar fi rămas total indiferenți. Dacă s-ar fi mișcat atunci când Balcanii au fost atacați, multe lucruri ar fi putut fi realizate, dar ei i-au lăsat lui Hitler inițiativa de alegere de alegere a momentului și adversarilor. Mă lasă rece faptul că un guvern cu acesta ne acuză că că suntem dispuși să luptăm până la ultimul soldat rus. Dacă ei nutresc suspiciuni față de noi, aceasta este doar din cauza vinovăției și remușcării din inimile lor.”: Churchill către Cripps, nr. 47 din 28 octombrie 1941, The National Archives (în continuare T.N.A.), *Fond Foreign Office* (în continuare F.O.), 181, dosar 962/8.

îndreptățită: el nu considera anexarea jumătății de est a Poloniei drept demonstrație a implementării proiectelor imperialiste sovietice implementate în acord cu naștii, ci, exact așa cum proclama propaganda sovietică, o dovadă a dorinței lui Stalin ca, prin ocuparea acelui teritoriu, să preîntâmpine acapararea sa de către nemți, întărindu-și în acest fel pozițiile pentru a putea evita atragerii U.R.S.S. în război; ocupația din 1940 a Țărilor Baltice, Cripps aproape că o justifica în fața lui Eden făcând trimitere la faptul că U.R.S.S. ar fi avut dreptul de a menține forțe armate în cele trei țări în baza Diktatelor ce le-au fost impuse, sub imperiul amenințării cu forța, în toamna lui 1939. Cauza războiului sovieto-finlandez Cripps o găsea în refuzul Finlandei de a satisface cerințele ultimative sovietice de teritorii. Despre anexarea teritoriilor moldovenești din iunie 1940, Cripps se declara „sigur” că ea nu avusese lor în înțelegere cu Hitler. Agresiunea contra României și a Finlandei, Cripps o pune și pe seama faptului că „nici un realist n-ar fi putut concepe ca acele țări să-și mențină, în 1940, o politică de neutralitate contra U.R.S.S.”, cu atât mai mult cu cât elitele politice din acele țări aveau o atitudine ostilă față de regimul sovietic. Despre politicile de genocid implementate de sovietici contra popoarelor anexate – execuții în masă, deportări ș.a., Cripps se rezuma la a arăta că sovieticii „...au întreprins imediat pași pentru a înlătura acele părți de populații despre care considerau că le-ar fi putut fi ostile. Ei nu voiau să-și vadă regiunile de frontieră populate de reprezentanții coloanei a cincea sau de alții pe care îi suspectau de ostilitate față de regimul sovietic”³.

Aici poate fi remarcat în treacăt faptul că situația din octombrie 1940 semăna foarte mult, pe plan internațional, cu cea din iunie-august 1939 când și nemții și britanicii căutau din răspuțeri să-i atragă pe sovietici de partea lor. În octombrie 1940, după semnarea Pactului Tripartit germano-italo-japonez și în contextul informațiilor despre eforturile sovietice de negociere a unui tratat de neagresiune cu japonezii, Cripps a venit cu sugestia ca britanicii să-i propună ei înșiși lui un tratat lui Stalin prin să se are pregătită să „recunoască *de facto*” câștigurile obținute de sovietici în urma Pactului Ribbentrop-Molotov⁴.

Deși Cabinetul lui Churchill era îngrijorat cu privire la modul în care relațiile sale cu guvernul polonez în exil ar fi putut fi afectate de o atare abordare a sovieticilor, dar mai ales de reacția pe care americanii – care pe atunci încă nu făceau mare deosebire între

³ Cripps către Eden, nr. 123 din 27 septembrie 1941, T.N.A., F.O.371, dosar 29491, f. 143-146.

⁴ Cripps către Foreign Office, nr. 865 din 13 octombrie 1940, T.N.A., F.O. 371, dosar 24845, f. 76.

agresiunea sovietică și cea nazistă - ar fi putut-o avea în această privință, Halifax a fost autorizat să-l instruiască pe Cripps să le remită sovieticilor un proiect de tratat prin care se arătau pregătiți să accepte starea de fapt instituită prin cuceririle sovietice din 1939-1940 până la viitoarea conferință de pace⁵, dar și să țină cont „pe baza unei asocieri prietenești”, la acea conferință, de poziția sovieticilor asupra problemei hotarelor postbelice, în schimbul promisiunii lui Stalin că va urma o politică de neutralitate binevoitoare față de ei Anglia, Turcia și Iran. Londra se declara, de asemenea, pregătită să livreze sovieticilor materialul de război de care Anglia se putea lipsi și să garanteze că U.R.S.S. nu va fi atacată dinspre sud, că industria petroliere de la Baku n-ar fi fost pusă în pericol prin Turcia sau Iran nici de forțele britanice și nici de vreun aliat prezent sau viitor al englezilor. Englezii le mai cereau sovieticilor să-și asume continuarea sprijinirii chinezilor contra japonezilor și proiectul de tratat mai prevedea posibilitatea unui tratat anglo-sovietic de neagresiune după modelul celui sovieto-nazist, iar britanicii le mai promiteau sovieticilor să nu intre în nici un fel de alianțe postbelice ce ar fi fost îndreptate contra U.R.S.S.⁶. Proiectul era însoțit de un mesaj neobișnuit de pompos și pretențios pentru stilul diplomației britanice și prin care englezii căutau a crea impresia că făceau acel demers nu fiindcă ar fi încercat cu tot dinadinsul să și-i atragă pe sovietici de partea lor, ci mai mult așa, pentru a putea înțelege care era de fapt atitudinea Moscovei ca să știe ce poziție să adopte față de ea la sfârșitul războiului. Desigur însă că realitatea era cu totul alta: britanicii știau că exact atunci sovieticii se aflau în negocieri cu nemții (ce aveau să culmineze cu vizita din noiembrie a lui Molotov la Berlin) în vederea aderării Moscovei la Tratatul tripartit și de aceea era evident că acele avansuri făcute de Londra aveau rolul de a ridica, în ochii lui Stalin, miza relațiilor sovieto-britanice.

Stalin avea să lase, pentru moment, acele propuneri fără răspuns⁷, Comisarul sovietic pentru afaceri externe - Molotov alegând să se deplaseze la Berlin și nici să nu-l primească pe Cripps în legătură cu acele probleme, acest rol fiindu-i încredințat

⁵ *Ibidem*, Extract from Cabinet Conclusions 270 (40) din 14 octombrie 1940; Extract from Cabinet Conclusions 271 (40) din 15 octombrie 1940.

⁶ *Ibidem*, Cripps către Foreign Office, nr. 912 din 22 octombrie 1940, f. 82; *Ibidem*, Cripps către Foreign Office, nr. 913 din 22 octombrie 1940, f. 83.

⁷ Răspunsul avea să fie comunicat într-o manieră mai curând incidentală britanicilor, abia la 1 februarie 1941, când Molotov i-a spus lui Cripps, printre altele, că guvernul sovietic fusese de părerea că documentul transmis lui Vișinski în octombrie 1940 nu putea servi drept bază a construirii relațiilor sovieto-britanice: Record of an interview between His Majesty's Ambassador and M. Molotov on February 1st, 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29464, f. 20-26.

adjunctului lui Molotov - Vișinski, Cripps notând că vreme de o lună până la acea dată Molotov nu primise pe nimeni în afară de Schulenburg; britanicii au apreciat gestul lui Molotov ca pe un refuz⁸, iar faptul că detalii din demersul Londrei au ajuns să fie publicate în presa de stânga din Anglia⁹ a fost un semnal cu dublu înțeles transmis de sovietici nemților, anume în contextul vizitei lui Molotov la Berlin, tot așa cum negocierile trilaterale anglo-franco-sovietice din vara lui 1939 au folosit de Stalin pentru a obține cea mai bună posibilă înțelegere de la Hitler. Detaliile demersului britanic au ajuns să fie cunoscute lumii întregi, iar legația britanică de la Budapesta a consemnat faptul că ungurii notau cu interes „elasticitatea” principiilor britanice în lumina aparentei contradicții între declarația lui Halifax din 5 septembrie 1940 referitoare la rezultatele Diktatului de la Viena și oferta făcută sovieticilor¹⁰.

Cripps nota că deplasarea neașteptată a lui Molotov la Berlin era în general interpretată ca o nouă victorie a diplomației germane în contextul determinat de intențiile nemților de invazie a Balcanilor și de faptul că materializarea acelor intenții nu putea să însemne decât fie o ciocnire sovieto-germană, fie o sacrificare a intereselor sovietice în regiune în situația în care relațiile dintre nemți și sovietici se aflau de mai multe luni într-un declin marcat de rezultatele Diktatului de la Viena, de intrarea trupelor germane în România și Finlanda, de tratativele anevoioase asupra problemei controlului Gurilor Dunării, de cunoscuta iminență a aderării României și Ungariei la Pactul Tripartit, precum și de zisele intenții germane de invadare a Greciei – prin Bulgaria, pe care sovieticii o pretindeau ca parte a zonei lor de influență. Deși britanicii interpretau corect vizita lui Molotov la Berlin ca pe manifestarea prevalenței tendinței pro-Axă a conducerii sovietice, ei mai înțelegeau că acea tendință nu era una fundamentală, ci doar manifestarea aceluiași oportunism ca în august 1939, oportunism care însă, mai devreme sau mai târziu, era condamnat să ajungă la faliment, cu toate că Cripps recunoștea că, în acele circumstanțe pericolul cel mai are era că sovieticii și germanii ar fi putut găsi identifica o formulă de colaborare în vederea împărțirii sferelor de influență de Balcani, Turcia (prin implementarea unui acord de control comun al Strâmtoarelor) și Iran și a continuării colaborării sovieto-germane în acele regiuni, în detrimentul intereselor britanice. Cu toate acestea, se poate spune că britanicii au supraestimat capacitatea de flexibilitate și puterea lui Hitler de a-și

⁸ Cripps către Foreign Office, nr. 984 din 11 noiembrie, 1940, T.N.A., F.O. 371, d. 24848, f. 189.

⁹ *Ibidem*, Foreign Office către Cripps, nr. 780 din 13 noiembrie 1940, f. 201.

¹⁰ *Ibidem*, O'Malley către Foreign Office, nr. 525 din 18 noiembrie 1940, f. 216.

controla orgoliul în acele circumstanțe, și anume această capacitate și putere a fost ceea ce i-a lipsit dictatorului german pentru a putea ajunge la acele înțelegeri pe care britanicii le considerau atât de probabile, încât studiau chiar și posibilitatea transmiterii unui avertisment categoric sovieticilor în sensul semnalării cât se poate de clare a intenției de a le declara război dacă ei s-ar fi alăturat nemților în vreo acțiune agresivă contra turcilor¹¹, conducerea Foreign Office-ului pronunțându-se pentru anunțarea în acest sens a Comitetului Șefilor de Stat Major¹².

Pe de altă parte, britanicii își rezervau, ca de obicei, o marjă de flexibilitate remarcabilă în raport cu sovieticii, documentele legațiilor lor de la Moscova și Ankara demonstrând că, în încercarea de a ridica miza, britanicii erau pregătiți a le declara sovieticilor că ar fi fost dispuși ca, la viitoarea conferință de pace, să accepte discutarea modificării statutului Strâmtoarelor¹³, dar, iarăși ca de obicei, ei erau suficient de prevăzători pentru a cere avizul turcilor mai înainte de a face sovieticilor o atare declarație¹⁴. Turcii, la rândul lor, au respins din nou (ca și în vara lui 1940) ideea cu argumentul destul de solid, de altfel, că, dacă Anglia și Turcia ar fi făcut o asemenea promisiune sovieticilor, aceasta ar fi dar startul unei competiții în acest sens cu Axa, competiție în care întrucât Hitler nu dădea de la el, ar fi putut mereu oferi mai multe sovieticilor și ar fi avut ultimul cuvânt¹⁵.

Se poate spune, în legătură cu acest episod, că în acea perioadă, în rândul britanicilor s-a întărit și mai mult percepția conform căreia orice încercare de conciliere sau menajare a intereselor sovietice era, în pofida logicii și practicii obișnuite a relațiilor internaționale – irațională, căci avea de fiecare dată rezultat opus celui scontat, sovieticii interpretând asemenea gesturi drept dovezi de slăbiciune și oportunități de întărire a pozițiilor lor în raport cu englezii, dar și cu nemții. Am arătat că, atunci când în martie 1940 englezii și francezii au început să studieze la modul serios posibilitatea bombardării regiunii petroliere de la Baku, sovieticii, aflând de acele proiecte, au făcut avansuri în vederea îmbunătățirii relațiilor sovieto-britanice pe calea semnării unui

¹¹ Cripps către Foreign Office, nr. 976 din 10 noiembrie 1940 și adnotările la aceasta ale lui Sargent (12 noiembrie), Cadogan (12 noiembrie) și Halifax (13 noiembrie), T.N.A., F.O. 371, dosar 24852, f. 209-213.

¹² *Ibidem*, Sargent către Col. L.C. Hollis (War Cabinet Offices), f. 214.

¹³ Halifax către Cripps, nr. 735 din 2 noiembrie 1940, T.N.A., F.O. 418, dosar 177. f. 113.

¹⁴ *Ibidem*, f. 114. Halifax către Knatchbull-Hugessen, nr. 1174 din 2 noiembrie 1940.

¹⁵ *Ibidem*, f. 114-115. Knatchbull-Hugessen către Halifax, nr. 1415 și 1435 din 2 și 6 noiembrie 1940.

acord comercial, ceea ce a și dus la numirea lui Cripps la Moscova. Reieșind anume din astfel considerente, Cripps recomanda ca R.A.F.-ul să acorde „o atenție deosebită” Berlinului în perioada vizitei lui Molotov, anticipând că o atare atenție ar fi avut „un efect benefic asupra atitudinii guvernului sovietic”¹⁶; se poate spune că, Cripps nu s-a înșelat, fiind cunoscut în istoriografie faptul că nemții au trebuit să-l invite pe Molotov într-un buncăr pentru a-i explica, în timpul unui raid aerian britanic, cât de aproape de distrugere era Anglia.

La mai puțin de două săptămâni de la tratativele purtate de Molotov la Berlin, britanicii au ajuns să fie siguri de eșecul acestora ei consemnând faptul că, chiar și fără acordul lui Hitler, sovieticii l-au trimis în Bulgaria la 25 noiembrie pe diplomatul Arkadii Sobolev cu misiunea de a-l convinge pe regele Boris să accepte garanțiile sovietice de securitate sub forma unui tratat de asistență mutuală, propunere însoțită de mesajul recunoașterii pretențiilor teritoriale bulgare contra Greciei și Turciei, iar pretextul folosit de sovietici pentru acel pas a fost o presupusă amenințare a turcilor la adresa Bulgariei. Cripps nota însă că, având în vedere prezența trupelor germane în România, dar și ostilitatea elitelor bulgare față de comunism, bulgarii au refuzat¹⁷.

Documentele românești din aceeași perioadă consemnează și ele că efortul Angliei de a separa Germania de U.R.S.S. care a culminat, notau destul de precis sursele românești, cu propunerea engleză de a recunoaște *de facto* anexarea Țărilor Baltice, de a garanta participarea U.R.S.S. la tratatul de pace de după război și de a-i asigura pe sovietici că Londra nu se va angaja nicicând în vreun război contra lor, a fost „zadarnic”¹⁸. Pe de altă parte și în aceeași perioadă, românii manifestau tendința de a supraestima gravitatea situației Angliei, documentele Președinției Consiliului de Miniștri consemnând că la mijlocul lui noiembrie 1940, industria britanică de război ar fi fost distrusă în proporție de 40%, iar flota și aviația engleză ar fi suferit „pierderi greu de înlocuit”, în condițiile afectării bazei industriale și a faptului că ajutorul american ar fi fost „încă neînsemnat”¹⁹, iar în altă parte, aceleași surse consemnează

¹⁶ *Ibidem*, f. 218. Cripps către Foreign Office, nr. 980 din 11 noiembrie 1940.

¹⁷ Cripps către Foreign Office, nr. 1096 din 11 decembrie 1940, T.N.A., F.O. 371, dosar 24853, f. 47.

¹⁸ Sinteza săptămânii din 11-18 noiembrie 1940 a informațiilor politice pregătită pentru P.C.M., A.N.I.C., Fond *Președinția Consiliului de Miniștri* - Ion Antonescu, inv. 764, v. 33/1940, f. 213-214.

¹⁹ *Ibidem*, f. 233. Sinteza săptămânii din 11-18 noiembrie 1940 a informațiilor militare pregătită pentru P.C.M.

că Anglia ar fi fost „neputincioasă” în fața Axei²⁰, fiind eliminată din Europa și cu populația într-o stare de spirit „zdruncinată”²¹. În realitate însă Bătălia pentru Anglia era deja pierdută de nemți la acea dată, iar situația internațională se schimba încet, dar sigur, în favoarea Londrei, diplomații căreia concluzionau corect la începutul lui decembrie că vizita lui Molotov la Berlin se încheiase cu un eșec pentru proiectele germanilor, iar sovieticii nu acceptaseră să-și subordoneze politicii Berlinului propriile interese, situație în care Halifax se aștepta ca sovieticii să preia inițiativa în sensul identificării modalităților de apropiere a relațiilor anglo-sovietice²².

Tot greșit a apreciat însărcinatul cu afaceri al României în Anglia, Florescu, și reacția negativă a britanicilor față de problema participării sovietice în (actualizata) Comisie europeană a Dunării, considerând-o drept dovadă a „faptului cunoscut că cercurile guvernamentale de aci sunt potrivnice unei prea mari întăriri a pozițiunii sovietice”, în timp ce ea nu era de fapt decât o dovadă a îngrijorării britanice cu privire la participarea sovieticilor într-un organism internațional ce funcționa în Europa ocupată și sub auspiciile Germaniei, cu toate consecințele politico-diplomatice ce decurgeau din acel pas și conferea legitimitate aranjamentelor internaționale impuse de nemți. Poate fi remarcat aici că britanicii au căutat modalități de a exploata disensiunile sovieto-germane referitoare la controlul Gurilor Dunării. Cripps a considerat că ele ofereau oportunități de realizare a mult-urmăritului obiectiv britanic de apropiere a pozițiilor turco-sovietice în privința Strâmțorilor, ambasadorul Angliei la Moscova propunând ca, în anticiparea înfăptuirii unui control sovietic asupra Deltei, turcilor să li se propună ideea unui acord turco-sovietic prin care sovieticii ar fi garantat consultarea turcilor referitor la accesul în Marea Neagră via Dunărea, a altor vase decât cele sovietice sau românești, iar turcii la rândul lor, să se angajeze a-i consulta pe sovietici referitor la accesul în Marea Neagră, prin Strâmțori, a oricăror altor vase decât cele turcești²³. În orice caz, se pare că acea propunere n-a fost nicicând înaintată turcilor, parțial fiindcă britanicii aveau îndoieli întemeiate

²⁰ *Ibidem*, f. 286. Sinteza săptămânii din 18-24 noiembrie 1940 a informațiilor politice pregătită pentru P.C.M.

²¹ *Ibidem*, f. 298. Sinteza informativă și contra-informativă a perioadei 22-25 noiembrie 1940 pregătită pentru P.C.M.

²² Foreign Office către Cripps, nr. 841 din 2 decembrie 1940, T.N.A., F.O. 371, dosar 24848, f. 352. La 25 noiembrie, Halifax a atenționat Cabinetul de război că din informațiile de care dispunea Foreign Office-ul reieșea că „Hitler și Molotov n-au reușit să rezolve prea multe în cadrul Conferinței lor de la Berlin”: Extract from War Cabinet Conclusions nr. 295 (40) din 25 noiembrie 1940, T.N.A., F.O. 371, dosar 24852, f. 233.

²³ Cripps către Halifax, nr. 960 din 3 noiembrie 1940, T.N.A., F.O. 418, dosar 177, f. 114.

cu privire la capacitatea sovieticilor de a-și impune controlul exclusiv asupra Deltei, iar parțial fiindcă ei primiseră deja în acea perioadă semnale clare de la turci că aceștia nu consimțeau să discute statutul Strâmtorilor²⁴.

Aici pot fi adăugate câteva observații fragmentare, reieșind din sursele britanice, referitor la dezbaterile istoriografică despre intențiile militare sovietice în raport cu țările din vest, dezbateri lansată de V. Suvorov și alimentată cel mai mult de nivelul încă foarte înalt de secretizare a documentelor sovietice privitoare la planificarea militară, dar și de faptul că, din documentele cunoscute, alți istorici ruși, precum Mihail Meltiuhov²⁵ au demonstrat că U.R.S.S. avea planuri militare ofensive, inclusiv în mai 1941, care prevedeau atacuri-surpriză împotriva Germaniei în momentul în care aceasta era încă în faza de mobilizare. Pe baza cărui plan, concluzionează Meltiuhov (alăturându-se, în acest sens, opiniei lui Suvorov), Kremlinul a ordonat mobilizarea discretă a rezerviștilor sub pretextul „exercițiilor militare”, precum și concentrarea trupelor aproape de graniță sub acoperirea manevrelor de vară; în iunie 1941, aproape 80% din forțele sovietice erau poziționate în regiunile de vest, gata să treacă la ofensivă; totuși, după Meltiuhov (părerea căruia și în această privință coincide cu cea a lui Suvorov), planurile sovietice au fost zădărnicate de invazia germană din 22 iunie, care a lovit înainte ca Armata Roșie să-și fi putut finaliza desfășurarea planificată. Faptul că Antonescu credea, sau voia să lase să creadă, că sovieticii pregăteau un atac contra României și Germaniei este documentat în repetate rânduri atât în surse germane, cât și românești și britanice și la care am făcut trimitere și până acum. Halifax raporta, de pildă, de la Washington, o conversație a lui Antonescu cu ministrul american de la București, M. Gunther, în care conducătorul român „acuza vehement” concentrările militare sovietice și încălcările repetate ale spațiului aerian de avioanele de luptă ale U.R.S.S.²⁶. Către începutul lui mai, serviciile românești de spionaj și informații se pare că aveau mari îndoieli în această privință, notând că „Uniunea Sovietică continuă a face eforturi considerabile, în vederea unei cât mai bune pregătiri de război. Toată activitatea și lucrările fără nici o legătură cu pregătirea națională ar fi fost trecute pe planul al doilea” și că măsurile militare sovietice păreau a indica pregătirea de a face față oricărei

²⁴ *Ibidem*, f. 115. Halifax către Knatchbull-Hugessen, nr. 1198 din 7 noiembrie 1940.

²⁵ Vezi capitolul „Советское военное планирование в 1940-1941 гг.” din M. Мельтюхов, *Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941*, Москва, 2000.

²⁶ Halifax către Foreign Office, nr. 2771 MASS din 15 iunie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29483, f. 10.

eventualități și, cu toate că acea sursă aprecia atitudinea sovietică ca fiind mai degrabă defensivă, totuși ea consemna că „totalul și dispozitivul forțelor din Basarabia, Bucovina de nord și împrejurările imediat apropiate, îi permite [U.R.S.S.] să treacă cu ușurință și în timp relativ scurt, de la atitudinea defensivă de astăzi, la atac”²⁷. S.S.I. concluziona (neconcludent) la sfârșitul lui mai că „măsurile militare luate de soviete par a se apropia de punctul culminant, ele putând face față atât unei situații defensive, cât și unei eventuale acțiuni ofensive la momentul oportun”²⁸.

Ce spun, în această privință, documentele diplomatice britanice referitor la relațiile anglo-sovietice și pe care am putut să le cercetez? Pe scurt, din ceea ce am văzut în ele nu rezultă că sovieticii ar fi avut intenția de a ataca Germania și România în acele luni. Britanicii consemnau unele informații interesante ce pot fi puse în legătură cu această problemă: de pildă, în repetate rânduri era subliniat faptul că, spre deosebire de conducerea politică, în rândurile militarilor sovietici putea fi observat un sentiment de pronunțată ostilitate față de Axă²⁹, și în special Germania³⁰. Însă, în general, nu am putut vedea documente din care să rezulte că britanicii ar fi luat în serios posibilitatea unui atac sovietic contra Germaniei și României într-un interval de timp previzibil după 22 iunie 1941, dimpotrivă: ei erau practic siguri că sovieticii erau dispuși să facă tot ce puteau pentru a evita, sau cel puțin amâna, confruntarea cu sovieticii. Desigur, se poate observa că o dorință de a amâna confruntarea cu germanii nu este deloc incompatibilă cu concluziile lui Suvorov sau Meltiuhov, dimpotrivă. Însă revin la observația că, din perspectiva surselor britanice, nu reiese că sovieticii ar fi intenționat să atace Germania sau România într-un viitor apropiat după 22 iunie 1941 și consider observația importantă în lumina lucrurilor pe care am reușit să le cunosc și să le înțeleg despre aceste surse și în special a faptului că informațiile analizate de guvernul britanic se bazau pe o rețea extrem de vastă, variată și specializată de surse. Îmi este greu să-mi imaginez că o aprobare definitivă de către Stalin a unui plan de atac contra nemților și

²⁷ S.S.I., Sinteza informativă săptămânală. Informațiuni militare pe intervalul 28 aprilie - 4 mai 1941; Extras din raportul Biroului 1 de informații al Secției II a Statului Major, (nedatat, însă rezultă a fi de la începutul lui mai-sfârșitul lui aprilie); E. Cristescu către M. Antonescu, nedatată, probabil din aceeași perioadă în A.N.I.C., *Fond PCM-Ion Antonescu*, inv. 764, v. 376/1940, f. 42-46.

²⁸ S.S.I., Sinteza informativă săptămânală. Informațiuni militare pe intervalul de la 19-26 mai 1941. U.R.S.S., A.N.I.C., fond PCM - Ion Antonescu, inv. 764, v. 376/1941, f. 37-38.

²⁹ War Office către atașatul militar britanic la Londra, cypher M.I.2.b din 2 ianuarie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29479, f. 2.

³⁰ Atașatul militar britanic de la Moscova către War Office, nr. 2153 din 6 ianuarie 1941, T.N.A., W.O. 208, dosar 1758, f. 8 A.

pregătirea pentru o asemenea eventualitate sau chiar și contemplarea cât de cât serioasă de către conducerea sovietică a unei acțiuni de o asemenea anvergură, cu o asemenea miză și de o importanță crucială chiar pentru britanici, ar fi putut trece neobservate de către ministerele și agențiile guvernului de la Londra, care, în afară de rețeaua de surse la care m-am referit, aveau o capacitate foarte înaltă de receptare a tuturor informațiilor din acele surse, de filtrare, precum și de captare și urmărire în dinamică a celor veridice și cu adevărat importante.

Din studiul documentelor britanice din epocă se vede clar că toate evenimentele importante din perioada de referință³¹ au fost anticipate, înțelese corect și consemnate cu mare precizie de britanici chiar și în lipsa dovezilor directe: astfel, de pildă, fără să aibă la îndemână planurile germane, britanicii au anticipat iminența atacului german contra U.R.S.S.; fără să vadă protocolul adițional secret al Pactului Ribbentrop-Molotov, ei îi cunoșteau destul de precis conținutul; fără să aibă acces la corespondența diplomatică sovieto-germană din primăvara și vara lui 1939 ei au înțeles, către sfârșitul acelei perioade, că semnarea acordului sovieto-german era iminentă; fără să vadă stenogramele tratativelor lui Molotov cu Hitler și Ribbentrop de la Berlin din noiembrie 1940, ei au putut concluziona, la mai puțin de două săptămâni de la acestea, că ele s-au încheiat cu un eșec: fără să vadă planurile militare germane și documentele lui Antonescu, ei știau despre intrarea trupelor regulate germane în România chiar și până la sosirea lor și lista acestor performanțe poate continua. Performanțele respective erau reușite de britanici în primul rând anume datorită multitudinii de informații la care aveau acces și pe care agențiile guvernamentale britanice (care erau, în aceste privințe, angajate într-un permanent schimb de informații între ele) aveau, în al doilea rând, capacitatea și profesionalismul necesar pentru a le analiza, selecta, filtra și pune cap-la-cap într-un mod corect din care să rezulte tablouri și concluzii corespunzătoare realității. Este posibil să mă înșel și poate ca, în pofida capacității lor extraordinare de receptare corectă a realității, britanicii să nu fi înțeles intențiile sovietice în privințele aici discutate, dacă presupunem un nivel și mai extraordinar de iscusință a sovieticilor în camuflarea lor. Consider exclus, de asemenea, ca ele să-mi fi scăpat, întrucât am analizat un număr suficient de documente interne ale Foreign Office vizând cele mai sensibile aspecte ale relațiilor sovieto-britanice din acea perioadă și analizate la un nivel foarte înalt și care aveau mereu în prim-planul

³¹ Această concluzie se aplică mai puțin în ce privește evenimentele în care factori arbitrari sau cu totul imprevizibili le-au decis, cum a fost de exemplu căderea Franței.

atenției lor toate aspectele suficient de importante să influențeze zisele relații, iar printre acestea din urmă nu s-au regăsit niciun fel de proiecte ofensive sovietice și îmi vine greu să cred că dacă ele într-adevăr ar fi fost iminente, nu s-ar fi numărat acolo. Având în vedere amploarea presupuselor intenții și faptul că britanicii înșiși urmăreau cu cea mai mare atenție cele mai mici detalii ce ar fi putut semnala orice modificare în atitudinea sovietică față de U.R.S.S., îmi pare cu totul improbabil că englezilor le-ar fi putut scăpa masa critică de informații pe baza cărora ei să fi putut ajunge măcar a bănui posibilitatea existenței unor astfel de intenții serioase. Sigur că britanicii ar fi fost chiar prea bucuroși să le poată constata, însă din documentele pe care le cunosc, nu se poate spune că ei le-au constatat. În atenția lor au ajuns unele informații de acest fel, însă, din câte cunosc, ele erau fie izolate, fie sursele nu erau considerate a fi de încredere, astfel nu cunosc ca ele să fi ajuns a fi considerate de britanici drept indicii serioase ale unor intenții agresive sovietice contra U.R.S.S., în acele circumstanțe. Astfel, Foreign Office-ul nota informații raportate de O'Malley de la Budapesta cum că nemții s-ar fi așteptat la un atac german, dar le cataloga drept „tentative străvezii” ale nemților de justificare prevenită a propriilor intenții agresive în Balcani³²: dimpotrivă, britanicii notau exact în acele zile că „principiul călăuzitor al politicii sovietice era să evite război cu Germania și pare a fi foarte probabil că sovieticii ar fi dispuși să lupte doar dacă nemții invadeau teritoriul lor”³³. Sau Foreign Office-ul îi cerea lui Hoare să-și expună punctul de vedere referitor la concentrările militare sovietice din regiunile militare Kiev și Odesa pe care britanicii le urmăreau începând cu noiembrie 1940 și care în ianuarie ajunseseră la 35 divizii infanterie, 4 divizii cavalerie, 7 divizii de tancuri, forțe pe care britanicii le considerau mult prea numeroase pentru scopuri defensive în acea perioadă a anului³⁴, iar War Office-ul consemna că respectiva concentrare de forțe era „ciudat de asemănătoare” cu cea care a precedat anexările teritoriilor moldovenești din iunie 1940³⁵. Serviciile de informații britanice concluzionau în ianuarie 1941, analizând amplasamentul trupelor sovietice, inclusiv concentrările masive de trupe în regiunile militare Kiev și Odesa, că „este la moment destul de sigur faptul că Uniunea Sovietică nu-și dorește la moment un război cu Germania

³² Adnotarea lui Maclean din 10 ianuarie 1941 la O'Malley către Foreign Office, nr. 9 din 4 ianuarie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29479, f. 9.

³³ *Ibidem.*, f. 15-16. Adnotarea lui Maclean din 11 ianuarie 1941 la Craigie (ambasadorul britanic în Japonia) către Foreign Office, nr. 157 din 4 decembrie 1940.

³⁴ *Ibidem.*, f. 22. Foreign Office către Hoare, nr. 53 din 13 ianuarie 1941.

³⁵ *Ibidem.*, f. 30. War Office către atașatul militar britanic la Moscova, cipher M.I.2.(b.) din 19 ianuarie 1941.

și că, în fapt, este pregătită să meargă foarte departe pentru a-l evita... este greu de imaginat o situație în care Uniunea Sovietică ar trece la atac, afară decât dacă Germania s-ar fi angajat în acțiuni în altă parte într-atât de serios încât Stalin și Statul Major Roșu ar fi considerat că o ofensivă ar fi avut succes sigur. Întrucât posibilitatea angajării unei mari părți a forțelor germane în partea de vest a continentului este, actualmente, foarte îndepărtată, o atare situație ar putea surveni doar în urma unei ofensive germane majore prin Balcani în direcția Iranului și Irakului și prin Siria și Palestina – în direcția Egiptului și a Canalului de Suez”; într-o atare situație ipotetică, britanicii îi vedeau pe sovietici capabili să caute a profita de flancul german descoperit și să forțeze o ocupație militară a Moldovei de vest, dar considerau exclusă o intervenție sovietică contra nemților în eventualitatea în care aceștia și-ar fi limitat acțiunea la un obiectiv mai apropiat, cum era controlul asupra Strâmătorilor³⁶.

Faptul că sovieticii se pregăteau de o posibilă confruntare cu germanii era evident, dar dacă britanicii consemnau numeroase informații și indicii care sugerau pregătirea unei invazii germane și care se întâlnesc foarte des în documentele Foreign Office și War Office mai ales începând cu primăvara lui 1941, atunci referitor la indiciile de manifestare a intențiilor agresive sovietice în raport cu Germania și România sursele britanice sunt foarte sărace, deși ele notau informații cu caracter mai curând general, ca de pildă cele ce circulau în rândurile diplomaților de la Moscova cum că „politica sovieticilor era aceea de a amâna conflictul atât cât puteau”, timp în care „se înarmau până în dinți” fiind „un secret știut de toată lumea” contra cui aveau loc respectivele pregătiri³⁷. Pe de altă parte, în martie-aprilie 1941, britanicii aveau deja informații despre declarații ale conducătorilor politici germani de cel mai înalt rang, de pildă făcute de Hitler - prințului iugoslav Paul³⁸, sau de Goering - diplomatului japonez Matsuoka, sau de Neubacher - lui Mihai Antonescu³⁹, precum că Germania intenționa să invadeze Rusia sovietică⁴⁰.

Absolut niciun fel de informații din această categorie n-am

³⁶ M.I.2.(b), The strategy of the Red Army in a War against Germany, 27 ianuarie 1941, T.N.A., W.O. 208, d. 1758.

³⁷ Minuta lui E. Warner (Northern Department) din 18 martie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29479, f. 53.

³⁸ *Ibidem*, Campbell (Belgrad) către legația britanică de la Atena, nr. 253 din 30 martie 1941, f. 59; *Ibidem*, f. 111. Palairer către Foreign Office, nr. 639 din 5 aprilie 1941.

³⁹ *Ibidem*, f. 66. Halifax către Foreign Office, nr. 1436 din 2 aprilie 1941.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 63. Knatchbull-Hugessen către Foreign Office, nr. 756 din 1 aprilie 1941.

putut identifica în sursele britanice referitoare la relațiile sovieto-germane, ceea ce înseamnă că fie sovieticii nu numai că erau incomparabil mai profesioniști decât nemții, dar erau și capabili să păstreze un secret absolut asupra intențiilor lor chiar și printre diplomații și militarii lor, ceea ce, pentru oricine a studiat modul în care lucra diplomația europeană și internațională a acelei perioade, consider că ar fi ceva foarte greu de crezut; fie, ceea ce îmi pare a fi mai probabil, planurile militare sovietice care prevedeau acțiuni militare ofensive contra nemților erau departe de a fi de actualitate la acea dată. În schimb, despre pregătirile militare germane britanicii aveau informații atât de multe și atât de precise și pe baza cărora puteau concluziona cu atâta fermitate despre intențiile nemților în raport cu sovieticii, încât Churchill se simțea în măsură să întreprindă pasul extraordinar de a-i trimite lui Stalin înștiințări personale în aceste privințe încă din aprilie 1941⁴¹.

În contextul invaziei germane a Iugoslaviei, sursele de la Moscova, inclusiv atașatul militar, raportau o „mobilizare în liniște și fără publicarea de directive oficiale”, mobilizare a cărei amploare era imposibil de determinat, dar despre care se puteau face unele estimări pe baza numărului celor mobilizați și a constatării că erau mobilizați atât rezerviști trecuți de 30 de ani, cât și tineri născuți în 1921⁴². Tot așa, Cripps consemna că asumarea, în acele condiții, de către Stalin a rolului de premier semnală că U.R.S.S. nu putea să-și asume o politică aparent slabă; tot Cripps semnală existența zvonurilor, „probabil bine întemeiate”, cu privire la propaganda neoficială sovietică, din interiorul U.R.S.S., îndreptată contra nemților și anticipând războiul cu aceștia⁴³, atașatul militar la Moscova notând însă că acele pregătiri, în cadrul cărora populația civilă era „muncită până la extremă în vederea producerii materialului de război, iar armata muncea și ea din greu pentru a-și spori eficiența” erau mărturie a realității că „deși faptul că principalul pericol era reprezentat de Germania nu era niciodată declarat, fiecare copil știe pentru ce se făceau acele pregătiri”; aceste constatări nu se refereau însă la unele presupuse intenții ofensive sovietice, ci la convingerea britanicilor că U.R.S.S. nu intenționa să capituleze în fața amenințării germane sau a unor cerințe ultimative ale nemților, cum erau cele ce se vehiculau repetat în acea perioadă și care anticipau cedarea fără luptă, de către sovietici, a Ucrainei,

⁴¹ *Ibidem*, Churchill către Stalin (în Churchill către Cripps, F.O. No. 278 din 3 aprilie 1941), f. 84.

⁴² *Ibidem*, f. 118. Knatchbull-Hugessen către Foreign Office, nr. 818 din 11 aprilie 1941; *Ibidem*, f. 119. Atașatul militar britanic la Moscova, către War Office, 38 ciphers din 11 aprilie 1941, f. 119.

⁴³ Cripps către Eden, nr. 123 din 27 septembrie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29479, f. 143-146.

Caucazului sau instituirea controlului german asupra producției agricole și industriale sovietice (deși în această din urmă privință părerile britanicilor erau împărțite, unii considerând că sovieticii, pentru a evita războiul, ar fi fost dispuși să accepte unele cedări)⁴⁴. Dincolo de aceasta, respectivele informații nu reprezentau decât o fărâmă raportat la numărul total de știri și date care ajungeau la britanici și pe care aceștia le analizau despre intențiile germane în raport cu U.R.S.S. și nici nu se poate spune că britanicii de la Moscova n-ar fi preferat să fi putut raporta informații asemănătoare și despre sovietici, Cripps tânguindu-se, în zilele invaziei germane a Iugoslaviei, că atunci cât nemții erau prinși în Balcani, „era momentul ca sovieticii să treacă la acțiune în scopul de a preveni un atac direct asupra frontierelor lor. Dacă șansa este ratată ei se vor expune presiunii forțelor germane nedivizate. Acum este momentul critic pentru guvernul sovietic”⁴⁵.

Către mijlocul lui iunie britanicii aveau deja atât de multe informații precise și erau într-atât de siguri despre iminența unui atac german, încât ei s-au aventurat până într-acolo încât să le propună sovieticilor trimiterea, atunci când conflictul s-ar fi declanșat, a unor misiuni de asistență militară și economică⁴⁶ și le-au cerut Statelor Unite să prevadă unele posibilități de sprijinire economică a U.R.S.S. în acea eventualitate⁴⁷. Pe de altă parte, din toate informațiile pe care le aveau despre intențiile și organizările militare sovietice, conducerea Foreign Office-ului nota că „este de neconceput ca, având în vedere modul strict defensiv, în care armata rusă este constituită, Hitler să o considere drept o amenințare pentru flancul său din Europa de est...”⁴⁸. E drept, din documentele britanice nu rezultă, pe de altă parte, că sovieticii n-ar fi luat în calcul, într-o perspectivă mai îndepărtată, un atac contra nemților, dimpotrivă: faptul că sovieticii se întăreau în permanență și în ritm accelerat din punct de vedere militar și potențialul pericol pe care forțele sovietice în continuă expansiune îl reprezentau a fost ceea ce, după Cripps, l-a făcut pe Hitler să atace fără nici un avertisment. Nu dorința, sublinia Cripps, de a acapara cât mai multe resurse de la sovietici a fost țelul urmărit de Hitler prin declanșarea campaniei contra U.R.S.S., căci sovieticii și așa le puneau nemților la dispoziție acele resurse pe bază comercială și

⁴⁴ Atașatul militar britanic la Moscova către War Office, nr. 2152 din 6 ianuarie 1941, T.N.A. W.O. 208, dosar 1758.

⁴⁵ Cripps către Foreign Office, nr. 384 din 19 aprilie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29479, f. 150 end.

⁴⁶ Eden către Cripps, nr. 83 din 13 iunie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29482, f. 94.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 96. Foreign Office către Halifax, nr. 3291 din 14 iunie 1941.

⁴⁸ Minutele lui Eden, Cadogan și Sargent din 10 iunie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29483, f. 25-26.

dacă Hitler ar fi vrut și mai multe resurse, n-ar fi avut decât să le ceară și, în acele condiții el le-ar fi primit de la sovietici, cu excepția situației dacă respectivele solicitări ar fi presupus sacrificarea posibilității ca U.R.S.S. să poată urma o politică externă complet independentă, sprijinită de o forță militară pe măsura acelei sarcini. Această logică îi făcea pe sovietici să fie siguri că atacul german n-ar fi venit în lipsa unor prealabile presiuni, amenințări și cerințe premergătoare ultimative în termen imposibil de îndeplinit pentru U.R.S.S. „Adevăratul obiectiv al lui Hitler, sublinia Cripps, a fost acela de a zdrobi forțele sovietice mai înainte ca acestea să ajungă suficient de puternice pentru a-l zdrobi pe el și pentru îndeplinirea acestui obiectiv un atac neanunțat era cea mai bună opțiune”⁴⁹. Aceasta desigur că „rimează” foarte bine cu tezele lui Suvorov, dar nu reprezintă o dovadă a lor.

Conflict de interese

Autorul declară că nu există niciun conflict de interese în legătură cu publicarea acestui articol.

Finanțare

Studiu realizat în cadrul proiectului PN-IV-P8-8.3-ROMD-2023-0134 – Trasee și convergențe naționale și culturale: Transilvania și Basarabia, finanțat de Ministerul Cercetării, Inovării și Digitalizării, CNCS – UEFISCDI, în cadrul PNCDI IV.

⁴⁹ Cripps către Eden, nr. 12 din 27 septembrie 1941, T.N.A., F.O. 371, dosar 29482, f. 143-146.